

Зоряна Галаджун

ЗАКОН ПРО МОВНІ КВОТИ ДЛЯ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: НОВЕЛИ,
РЕАКЦІЯ ПРАКТИКИ, ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Проаналізовано положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», історію його прийняття; досліджено реакцію журналістської спільноти, виокремлено основні проблеми реалізації його положень на практиці.

Ключові слова: Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», мова аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації, мовні квоти для телерадіоорганізацій, проблеми реалізації, етапи прийняття закону, Закон № 5313.

Проанализированы положения Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно языка аудиовизуальных (электронных) средств массовой информации», история его принятия; исследована реакция журналистского сообщества, выделены основные проблемы реализации его положений на практике.

Ключевые слова: Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно языка аудиовизуальных (электронных) средств массовой информации», язык аудиовизуальных (электронных) средств массовой информации, языковые квоты для телерадиоорганизаций, проблемы реализации, этапы принятия закона, Закон № 5313.

Provisions of the Law of Ukraine “On Amendments of Certain Laws of Ukraine Regarding the Language of Audiovisual (Electronic) Mass Media”, as well as history of its adoption have been analyzed; the reaction of journalists has been examined and chief problems of the law’s implementation have been outlined.

Key words: the Law of Ukraine «On Amendments of Certain Laws of Ukraine Regarding the Language of Audiovisual (Electronic) Mass

Media», the language of audiovisual (electronic) mass media, language quotas for TV and radio companies, implementation problems, stages of law adoption, the Law № 5313.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що 23 березня 2017 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 5313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Це насправді революційний документ, яким здійснено спробу квотування обсягу мовлення державною мовою для телерадіоорганізацій. Йдеться про 75% державної мови для загальнонаціональних і регіональних телеканалів, 60% — для місцевих, а також 75% державної мови для програм новин на телебаченні. Це питання є особливо актуальним у час, коли ведеться гібридна війна проти держави Україна, і не останнім інструментом якої є саме незахищеність державної мови в національному інформаційному просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій вказує, що питання правового підґрунтя діяльності мас-медіа здебільшого висвітлюються у працях науковців-юристів та публікаціях представників медійної спільноти. Питання досвіду визначення мовних квот на телебаченні у країнах Європи описані у праці І. Беззуб «Мовні квоти в Україні та країнах Європи» [2]. Дискурс медіаспільноти з приводу розгляду цього закону представлено у працях Л. Зінченко [6; 7]. Оскільки аналізований закон вступає у дію лише 13 жовтня, то наше дослідження є однією із перших спроб його комплексного наукового опрацювання.

Метою дослідження є простежити історію розвитку питання встановлення мовних квот для телерадіоорганізацій в Україні (за законопроектом № 5313), з'ясування суті новел даного Закону, дослідження реакції журналістської спільноти.

Проаналізувавши положення досліджуваного документа, вивчивши відгуки журналістів-практиків та експертів галузі на його основні положення, ми ставимо собі за **завдання** виокремити основні проблеми реалізації положень цього документа у діяльності мас-медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 2006—2012 рр. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [5] передбачав для загальнонаціональних каналів частку мовлення

державною мовою 75% загального обсягу. Період обчислення встановлювався в один тиждень. Однак через ухвалення Закону України «Про засади державної мовної політики» [4], що отримав неофіційну назву «закон Колесніченка—Ківалова», ця норма була, по суті, скасована або стала такою, що є необов'язковою до виконання, оскільки телекомпаніям було дозволено на власний розсуд обирати мову, якою відбуватиметься трансляція.

Улітку 2016 р., під час зустрічі Президента із діаспорою, він відзначив, що частка використання української мови в телеєфірі є невеликою і цю ситуацію потрібно змінювати. Вже на початку вересня Петро Порошенко звернувся до власників телеканалів із закликом збільшення частки державної мови в ефірі телеканалів, на що голова профільного комітету Верховної Ради поінформувала його: «...такий законопроект уже розробляється» [6]. Розробниками документа п. н. «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» № 5313 стали Вікторія Сьюмар та Микола Княжицький. З моменту його внесення юристи та журналістська спільнота іменували його не інакше як «закон про мовні квоти на телебаченні». Згодом у роботу над проектом документа були включені також інші народні депутати, такі як: Ігор Васюник та Микола Кадикало від Народного фронту, Олена Кондратюк як представник партії «Батьківщина» та Вадим Денисенко від Блоку Петра Порошенка. Документ доопрацьовували до лютого 2017 р., і вже у березні парламент України ухвалив його у першому читанні 244 голосами народних обранців. У квітні того ж року профільний комітет рекомендував підтримати документ у другому читанні в цілому як готовий законопроект. 269 депутатів вирішили його долю. Голова Верховної Ради відповідно до своїх повноважень завізував його і направив Президенту, який своїм підписом 9 червня надав йому чинність Закону. Загалом, шлях новаційного документа пройшов такі етапи:

- 1) отримання законопроекту Верховною Радою України, передача його на ознайомлення та відкликання на доопрацювання (27 жовтня — 30 листопада 2016 р.);
- 2) подання доопрацьованого проекту та прийняття його в першому читанні за основу (3 лютого — 16 березня 2017 р.);
- 3) ухвалення закону та його підписання (23 травня — 9 червня 2017 р.) [9];

4) вступ у дію (13 жовтня 2017 р.).

Уже у середині червня документ був оприлюднений у газеті «Голос України» та відповідно до частини першої Прикінцевих та перехідних положень набуває чинності 13 жовтня.

Законом передбачені зміни до двох інших законів, а саме до Закону України «Про культуру» та Закону України «Про телебачення і радіомовлення».

Значно більше змін стосувалося другого закону, тому ми аналізуватимемо саме його новації. По-перше, закон доповнено новими термінами: «ведучий (диктор) передачі», «музичний кліп», «новини (передача новин)». Окрім того, поняття «телебачення (телемовлення)» набуло нового наповнення за рахунок розширення обсягу змісту терміна за допомогою словосполучення «які приймаються необмеженою кількістю осіб».

По-друге, внесено зміни до статті 10 Закону, а саме про мову аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації. Якщо попередня редакція Закону зі змінами від липня 2017 р. передбачала, що «вживання мов в інформаційній діяльності телерадіоорганізацій визначається статтею 24 Закону України “Про засади державної мовної політики”, і вичерпувалася цим формулюванням, то згідно з новою нормою, яка включає дев’ять частин, центральна теза звучить таким чином, що визначає саме державну мову — українську — як основну для ведення ефіру мовниками.

Найсильнішу реакцію журналістської спільноти викликала саме ця норма, оскільки більшість телеканалів вели трансляції переважно російською мовою. За результатами моніторингу, які були оприлюднені у березні Національною радою з питань телебачення і радіомовлення, телеканал «Еспресо» став лідером за обсягом ефіру українською мовою — 100%. Високими показниками (97%—99%) відзначилися «5 канал», UA: Перший та «Культура». Найнижчий рейтинг за цим критерієм порівняння (26%) продемонстрували телеканали «Україна» та «Інтер» [10].

Свою позицію щодо законопроекту висловив медіахолдинг «Інтер Медіа Груп» [6], визначивши основними аргументами проти прийняття цього документа такі: порушення прав іншомовних громадян України та неможливість створення достатньої кількості якісного контенту українською мовою чи відповідний дубляж, що,

на їхню думку, призведе до погіршення якості телевізійного продукту, а отже, і зниження перегляду телепередач. Із критикою документа виступила і письменниця Лариса Ніцой [11], яка відзначила його як антиукраїнський, популістський, оскільки 25% ефіру будуть заповнені російською мовою.

Згідно з даними, отриманими Ганною Залізняк за допомогою методу особистого інтерв'ю понад 2000 респондентів з усієї території України впродовж лютого 2017 р., а також за допомогою співбесід у фокус-групах у Києві, Львові, Одесі та Харкові, понад половина опитаних підтримує українізацію у мас-медіа. Зокрема, щодо державної мови поширення та демонстрування фільмів, використання української мови на телебаченні та в радіомовленні з установами квот для національних меншин висловилися 63% та 67% респондентів відповідно [8]. Ці результати засвідчують досить високий рівень розуміння необхідності підтримки і розвитку саме державної мови у сфері медіа. На підтримку цього твердження вказують також результати опитування, проведеного впродовж 19—29 травня 2017 р. Київським міжнародним інститутом соціології за кошти Університету Альберти (Канада) в межах дослідницького проекту Research Initiative on Democratic Reforms in Ukraine, за керівництва професора О. Білаш, згідно з яким 67% респондентів, тобто переконалива більшість громадян України, підтримує політику державного сприяння українській мові. Частка прибічників українізації зросла на 11% порівняно із 2014 р. 64% опитаних зазначили, що держава має підтримати насамперед українську мову, а 61% вказали, що державна політика в мовній сфері повинна «сприяти поширенню української мови в усіх сферах життя» [2].

За введення положень законопроекту висловилися також українські актори Богдан Бенюк, Римма Зюбіна, Дмитро Рибалевський, Лариса Руснак, Остап Ступка, Наталія Сумська, режисери Володимир Тихий та Тарас Ткаченко, письменники і сценаристи Андрій Кокотюха й Ірен Роздобудько. Зокрема, акторка театру та кіно, ведуча розважальних шоу на телебаченні Ірма Вітовська зазначає, що український глядач готовий вчитися споживати телепродукт державною мовою, та наводить історичну аналогію із дубляжем, озвученням фільмів та квотами на радіо. Кінорежисер Олесь Санін

розповів, що власники телеканалів не проти збільшення частки україномовної продукції, але за умови унормування цього питання саме таким чином, на найвищому законодавчому рівні, оскільки цей процес передбачає збільшення їх витрат, чого робити зараз, коли це дозволено, з власної ініціативи не бачать потреби. Він відзначає, що ситуація є сприятливою, не революційною, вчасною для таких змін для телебачення. Кінорежисер додав, що учасники прес-конференції є представниками індустрії, яка просить ухвалити закон про мовні квоти і встановити «правила гри і нашої творчої роботи з ринком, який наразі існує» [1].

Окрім того, закон доповнив абзацами 6 і 7 частину 3 ст. 28 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» такого змісту: «музичні», «освітні», тобто тепер основу програмної концепції мовлення телерадіоорганізації мають становити поряд із інформаційно-аналітичними, культурно-мистецькими, науково-просвітницькими та розважальними ще й музичні та освітні програми.

Новий документ визначає також вичерпний перелік комунікативних дій, коли дозволяється використовувати інші мови без проведення дублювання та озвучення, а саме:

а) у репортажі з місця події (крім мови та реплік репортерів);
б) у виступах, інтерв'ю, коментарях, поясненнях, запитаннях тощо осіб, які беруть участь у передачі (крім ведучих (дикторів) передачі), або в окремих репліках ведучих (дикторів) передачі в обсязі, обумовленому творчим задумом передачі;

в) у музичних творах з текстом (піснях), які є частиною передачі немuzичного жанру чи фільму та використані в ній лише як звуковий супровід;

г) у музичних кліпах, що містять текстовий супровід;

г) у будь-яких творах, виступах, виконанні тощо мовами корінних народів України [3].

Окремим дискусійним питанням при обговоренні законопроекту було питання періоду, за яким здійснюватиметься обрахунок дотримання квоти. У кінцевому варіанті ним став тиждень, але частина народних депутатів, таких як В. Сюмар, Г. Шверк, В. Севрюков, Г. Гопко, пропонували слово «тижневому» замінити словом «добовому», проте ці ініціативи було відхилено. Ця норма стала компромісом, без якого, можливо, закон не було б ухвалено.

Окрім того, документом були внесені зміни надзвичайної ваги до Закону України «Про культуру». Оскільки за Законом України «Про засади державної мовної політики» (т. зв. закон Колесніченка—Ківалова) гарантії 75% державної мови на телебаченні були втрачені, до сьогодні Конституційний суд не виніс свого офіційного вердикту стосовно його відповідності головному закону держави, то зміна частини першої статті 5 про мову у царині культури, де було зазначено, що «застосування мов у сфері культури гарантується Конституцією України та визначається статтею 23 Закону України «Про засади державної мовної політики», виключила закон Колесніченка—Ківалова з цього переліку, замінивши його на більш широке формулювання — «законами України». Ця змінена норма зобов'язує мовників при обранні мови ефіру для аудіовізуальних (електронних) ЗМІ користуватися саме положеннями нового документа, бо він вносить зміни до закону, що є спеціальним для аудіовізуальних мас-медіа, а отже, має вищу юридичну силу. Суттєвим аргументом на користь потрібності виконання мовних квот в ефірі є закладена норма в абзаці 3 (відповідно попередні абзаци 3—5 тепер вважаються абзацами 4—6) частини одинадцятої статті 72, яка вказує, що невиконання вимог статті, що визначає мову аудіовізуальних ЗМІ, тягне за собою штраф у розмірі 5% загальної суми ліцензійного збору, що є досить значною сумою.

Серед проблем у реалізації положень закону, зокрема тих, що були виголошені спікерами телекомпаній (Андрієм Ковалем — програмним директором телеканалу «1+1», група «1+1 медіа», Іваном Букресєвим — директором каналу НЛЮ TV, «Медіа Група Україна», Олексієм Гончаренком — генеральним продюсером продакшн-компанії Friends Production), можна виокремити такі [7]:

1. Питання моніторингу і вираховування кількості української мови в ефірі віддані законодавцями на розсуд регулятора — Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, але невідомо, як саме він буде проводити обрахунок (чи це буде здійснюватися за окремими словами чи в інший спосіб?), а також порядок нарахування штрафів.

2. Є певні проблеми із нестачею сценаристів, які здатні писати українською, й акторів, які спроможні природно грати українською, як до цього часу російською.

3. Стосовно жанрів, то найбільші труднощі з українською мовою експерти вбачають в українізації комедійного контенту (гумор складно, а подекуди й неможливо перекладати, жарти потрібно від початку продумувати українською) та реаліті-шоу (неможливо змусити учасників подібних проєктів говорити потрібною мовою, отже, необхідно розширити діапазон кастингів на більш україномовні регіони).

4. Телеканалам, які мають великі бази архівного контенту російською мовою і практикують повторювати його в ефірі, потрібно його дублювати або переозвучувати українською. Це також потребує суттєвих витрат. За оцінкою директора каналу НЛЮ TV Івана Букреева, вартість дубляжу нині коливається в межах 200—500 гривень за хвилину, вартість войсоверу — удвічі менша. Для «1+1» мовна адаптація коштує від 40 грн за хвилину (за двоголосе озвучування) до 300 грн (за складний фільм з елементами мюзиклу), субтитрування коштує дешевше.

5. Окремою проблемою є перехід на українську мову нішевих супутникових телеканалів, що націлені на дистрибуцію не лише в Україні, а й закордоном. Брак коштів на переклад покупного контенту та незацікавленість іншомовної аудиторії україномовним контентом може призвести до відмови цих каналів від українських ліцензій та їх перехід під юрисдикцію, наприклад, країн Балтії, звідки вони заходять на український ринок уже як іноземні канали.

6. Медійники готові знімати серіали державною мовою, але перед ними постає питання з можливостями акторського складу. Тепер вони, працюючи над новими сезонами, сценарій до яких писався українською, підбирають акторів, які займалися з викладачами, аби бути гармонійними в кадрі.

7. Українські платні канали і раніше не мали економічної доцільності, а з приходом квот на українську мову опинилися під загрозою зникнення. Бо такі нішеві супутникові канали, які виходять на іноземні території — країни Балтії, Казахстан тощо, самі, як правило, контент не виробляють, а купують, і мають перекласти його українською. Перекладений же українською продукт не потрібен за кордоном. Вважаємо, що платне телебачення здасть українські ліцензії, отримає інші — іспанські або латвійські, а потім

прийде на український ринок і на них уже не будуть розповсюджуватися положення цього закону. Отже, зараз дешевше і вигідніше сплатити за ліцензію в іншій країні (в Латвії вона коштує 5000 євро; в Україні — близько 15 000 євро), а крім того, стати вільним від усіх квот.

8. Оскільки періодом для обрахунку дотримання квоти є тиждень, то з упевненістю можна стверджувати, що канали, які розраховані на російськомовних громадян України, будуть виконувати квоту впродовж тижня, а ефір вихідних днів заповнять іншомовним, переважно російськомовним, контентом.

Замість *висновків* можемо зазначити, що цей закон є надзвичайно важливим для захисту національного інформаційного простору, стимулюючим для створення власного аудіовізуального продукту та таким, що відповідає положенням Конституції про те, що українська є державною мовою України. Усі національні телекомпанії зараз перебувають в однакових умовах, тому їх тимчасові втрати від квотування будуть мінімальними, оскільки, як зазначають практики, «якби тільки одна медіагрупа захотіла йти шляхом переходу на українську мову, то проблеми були би більшими» [7].

1. Актори, режисери, письменники і сценаристи закликають депутатів ухвалити закон про мовні квоти на телебаченні [Електронний ресурс] // Детектор Медіа. — 2017. — Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/126216/2017-05-22-aktori-rezhiseri-pismenniki-i-stsenaristi-zaklikayut-deputativ-ukhvaliti-zakon-pro-movni-kvoti-na-telebachenni/>.
2. Беззуб І. Мовні квоти в Україні та країнах Європи [Електронний ресурс] / І. Беззуб // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. — 2017. — Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2995:movni-kvoti-v-ukrajini-ta-krajinakhevropi-2&catid=71&Itemid=382.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2017. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2054-19>.
4. Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2012. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

5. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2006. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/page3>.
6. *Зінченко Л.* Повернення до мовних квот і чому «Інтер» проти. Опитування [Електронний ресурс] / Лілія Зінченко // Детектор Медіа. — 2017. — Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/124212/2017-03-17-povernennya-do-movnikh-kvot-i-chomu-inter-proti-opituvannya/>.
7. *Зінченко Л.* Українські телевізійники: Ми налаштовані виконувати закон про мовні квоти, а не сплачувати штрафи [Електронний ресурс] / Лілія Зінченко // Детектор Медіа. — 2017. — Режим доступу: <http://detector.media/rinok/article/129208/2017-08-23-ukrainski-televiziiniki-mi-nalashтовani-vikonuvati-zakon-pro-movni-kvoti-a-ne-splachuvati-shtrafi/>.
8. Понад 60% українців підтримують українізацію у ЗМІ і рекламі — опитування [Електронний ресурс] // Детектор Медіа. — 2017. — Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/125691/2017-05-04-ponad-60-ukrainsiv-pidtrimuyut-ukrainizatsiyu-u-zmi-i-reklami-opituvannya/>.
9. Проект закону про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2017. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60356.
10. Частка української мови в ефірі загальнонаціональних телеканалів [Електронний ресурс] // Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. — Режим доступу: <https://www.nrada.gov.ua/chastka-ukrayinskoji-movu-v-efiri-zagalnonatsionalnyh-telekanaliv/>.
11. Чергове ганьбище: скандальна письменниця розкритикувала закон про мовні квоти на телебаченні [Електронний ресурс] // УНІАН. — 2017. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1938431-cherгоve-ganbische-skandalna-pismennitsya-rozkritikuvala-zakon-pro-movni-kvoti-na-telebachenni.html>.